

DAIGAI BE ŠAKNŲ*

Poezija panaši į medį. Meninės detalės – saulėje blizgą rasoti lapai, strofos ir atskiri eilėraščiai – vėjo virpinamos ir siūbuojamos šakos šakelės, rinkinys – jungiantis ir organizuojantis pradas – kamienas.

Ir yra dar šaknys – giliai ir plačiai po žeme išsikerojusios šaknys, kurios siurbia žemės syvus ir maitina jais žaliąjį medžio vainiką.

O jeigu tos šaknys pakirstos? O jeigu medis, vos pradėjęs augti, atsirėmė šaknimis į negyvą akmenų luitą?..

Tokie minoriški klausimai užplūsta, skaitant spaudai paruoštą naują Sigito Gedos eilėraščių rinkinį, kurį sudaro dvi poemos ir septynetas eilėraščių. Sigito Gedos vardas jau gerai žinomas skaitytojui. Pirmomis savo knygelėmis jis spėjo atkreipti dėmesį originalia pasaulėjauta, šviežiu, negirdėtu įvaizdžiu, ryškia skaitytojų nuomonių poliarizacija. Galima buvo laukti, kad autorius, įveikęs kai ką šokiravusią jaunatvišką ekstravaganciją, tars svarų poetinį žodį.

Kiek šias viltis pateisina naujojo rinkinio medžiaga?

Geda – savitas, gal net neeilinis talentas, jeigu talentą suprantame tik kaip sugebėjimą kasdienybėje, jos daiktuose ir reiškiniuose įžvelgti eiliniam žmogui nematomus bruožus ir detales, painius, dažniausiai asociatyvinius tų daiktų ir reiškinių ryšius, žodžiais perteikti fantastišką, spalvingą savo vizijų pasaulį. Beje, pasaulio terminas čia gal ir nelabai tinka. Pasaulį (tame tarpe ir poetinį) mes suvokiam kaip kažką organizuoto, vieningo, kad ir reliatyviai – pastovaus. S. Gedos poetinis pasaulis tebėra savo priešaušryje, chaotiškoje būsenoje (nerimą kelia tai, kad tas priešaušrio chaosas žymiai ryškesnis negu pirmose knygoose), kurioje iš pirminių dulkių vos pradeda formotis kažkokie aktyvūs centrai – vieningesni poetiniai išgyvenimai. Tokių labiau apibrėžtų išgyvenimų randame į rinkinį dedamuose eilėraščiuose, sujungtuose cikle „Jotvingių žemė“.

Ežeras apsemia žemę,
Žemė eit žolei liepia,
Žolė ir mergelė žvelgia:
Žalasis milžinas lipa, –

prasideda eil. „Senoviški pavasariai“, kuriame iš tiesų vykusiai perteikiama stichiška gamtos jėga ir nesunkiai suprantama protėvių baimė, kurią kelia jiems nesuvokiamas, paslaptingas vyksmas.

Kvėpėjo alksnių luobu. Žmonės
sodino bulves. Lyg kokias dvasias
vaikai, arkliai ir traktoriai, ir kovarniai
pleveno prie pat žemės, vagose.

Tai posmas iš kito eilėraščio – „Jotvingių žemė“, kuriame nesunkiai įžiūri lyg du vieną ant kito užplaukiančius kadrus. Alksnių luobas, bulves sodiną žmonės, arkliai, traktoriai, vaikai ir kovarniai

* Recenzija anoniminė, rašyta 1970 m. LTSR MT Spaudos komitetui.

– visa tai labai realu ir žemiška, bet kai jie „lyg kokia dvasia“ ima pleventi „prie pat žemės, vagose“, vaizdas tampa nerealiu, efemerišku, bet nuo to poetinis žavesys ne mažėja, o – priešingai – auga. Tai, žinoma, S. Gedos jėga. Tik kur ji veda?

Kalbėdami apie smulkiausią poezijos dalelę – meninę detalę, turėsime pabrėžti, kad naujasis rinkinys gali būti savotišku tų detalių katalogu. Vizijų pasaulio peizažai

(Aplink aukšti šakoti spanguolynai
per sapną kėlė spindinčias šakas
į sniego unksmę...)

ir palyginimai („tarsi žvaigždė į veidą man alsuotų“), personifikacijos („Ištįsta marių veidas“) ir metaforos („į sielą rūsčio spinduliai nupuolė“), alegorijos ir simboliai (Smėlių Gaudžiančioji Paslaptis, Tolimoji Delčia) užgriūva skaitytoją tarsi stipri srovė, kurioje tematai ryškūs, įvairiaspalvius blyksnius, jauti į tavo trykštančius purslus, bet nebegali suprasti, iš kur ta srovė: iš skaidraus šaltinio ar iš vandens nutekamojo vamzdžio. Kaip tokio srauto pavyzdį galima cituoti posmą iš vienos poemos:

su aukso kiaukutu
varlė ant kregždės lekia,
modama jazminais –
dvasia – tai jūrvarnė,
pasaulio išmarūnė –
apvaizdos karvė –
šimtakrūtė jūra...

Skaitai tokius posmus (o jie ir sudaro didžiąją rinkinio dalį), ir pirmą nustebimo įspūdį, smalsumą ima įveikti persisotinimo padrikomis detalėmis ir aiškesnės poetinės minties ilgesio jausmas.

Kokia poetine maniera berašytų autorius, kokį subjektyvų pasaulio vaizdą jis beperteiktų, skaitytojas nori matyti tą pasaulį. Jį gali dominti ir sapnų vizijos (kai kurios S. Gedos poemos vietos, atrodo, tai ir turėtų reikšti), ir pati nerealiausia fantastika, jeigu ji siejasi su realiais žmogaus išgyvenimais, jeigu ji turi prasmę. Kam šitai? – toks klausimas turbūt egzistuoja tol, kol kūryba bus ne tik kuriančiojo, bet ir skaitančiojo reikalas.

Grįžkime prie poemų: „Delčia Rudenė Deivė“, 12 psalmių poema. „Ledynas Baltas Kaukaspenis“, 14 giesmių panteistinė poema. Nesunku pasiduoti pirmam įspūdžiui ir imti abejoti pačiais pavadinimais, jų akį režiančiu neįprastumu, jau minėtais simboliais, kurie nieko nesimbolizuoja, dievo įvaizdžiu, kuris, vieną kartą taikliai pavartotas, vėliau tampa kažkokiu pabrėžtinu gardžiavimosi objektu. Dar kartą padarykime autoriui nuolaidą ir po trapiu formos ledeliu paieškokim gyvo minties upokšnio.

Štai viena iš 14 antrosios poemos giesmių – septintoji.

Jeigu pirmas posmas dar piešia kažkokį vaizdą, sukuria savotišką poetinę atmosferą

(šviesioj nakty, kuomet nubunda vėlės,
šikšnosparnių išnarpliotoj tamsoj,
didybėj prieblandą, visas erdves bevėjes
užtvinusioj aukštoj miškų vėsoj),

tai toliau prasideda jau minėta atskirų, jokiais asociatyviniais ryšiais nesusiejamų įvaizdžių lavina

(...kaulėti drambliai,
vėžlys raginis capillis diffusis
prie upės klūpo
vanagas stambus,
o ajere,
jau mano veido pusė
per mirtį įsivėlė į lapus
žaliapūgių...),

užbaigianti giesmę jau tik pavienių žodžių skeveldromis:

rupūžė – alksnio balsas – sniego
avis – apžėlus Marija –
akių žuvis – sunkus jazmino miegas.

Tai beveik visų giesmių schema. Turi poetas ir kai kuriuos labiau mėgiamus, dažniau vartojamus įvaizdžius, kuriuos daug teisingiau vadinti neskoningsiais negu drąsiais ar ryškiais („žydruolės baukščios jujų krūtis laiko skiausčiais sparnais“, „apžėlus Marija“, „mergelė mėsingų lūpų“, „plačiašlaunė viešpaties boružė“, „žemę begalinę rupūžė aplenkė“ ir t. t.).

Teisybės dėlei reikia pasakyti, kad vietomis poemose bandoma lyg ir pakomentuoti, priartinti kūrinį prie skaitytojo. Toks bandymas yra pirmosios poemos dvyliktoji giesmė, kur apčiuopiamiau piešiamas archaiškas protėvių buities vaizdas, išsakomas lyg ir noras grįžti

„į patvorio dilgynę,
į Tolimąją Žydrą Purpurinę,
molėton rožėn, volungės balsan...“,

bet tai nebegali ne tik įkvėpti poemai mums suprantamą, artimą dvasią, bet ir iš viso suteikti jai gyvybę.

Ir po to kažkaip nebetinka pradžioje pasirinktas palyginimas su medžiu. Tėra pavienių vėjo judinamų rasantų lapų mirgėjimas, tėra viena kita plona minties šakelė, vos vos besilaikanti ant plono rinkinio kamieno. Ir visiškai sunku surasti šaknis, kurios siurbia žemės syvus ir maitina jais žaliąjį medžio vainiką, arba – atsisakant metaforų – sunku surasti vedančią rinkinio mintį, bent kiek apčiuopiamesnį autoriaus norą kalbėti su skaitytoju, jam ką nors teigti ar neigti, tą būsimą poezijos dvasią, be kurios ji nustoja buvusi poezija ir menu.

Kam tada rinkinys?

LVA, f. R 576, ap. 1, b. 481.

Rašytojas ir cenzūra, Vilnius: Vaga, 1992, p. 450–454.